

**HAÇLI SEFERLERİ VE ANADOLU (1097-1190): TÜRKİYE
SELÇUKLULARI TARİHİNDE HAÇLI SEFERLERİNİN YERİ
VE ÖNEMİ***

**THE CRUSADES AND ANATOLIA (1097-1190): THE PLACE AND
IMPORTANCE OF THE CRUSADES IN THE HISTORY OF THE
SELJUKS OF TURKEY**

Ebru ALTAN**

Öz

Selçuklular Anadolu'yu yurt edinme sürecinde sadece Bizans'a değil Haçlılara karşı da büyük mücadeleler vermek zorunda kalmışlardır. XI. ve XII. yüzyıllara kadar olan süreçte Selçuklular ile Haçlılar arasında yaşanan mücadeleler Anadolu Türk tarihinde derin izler bırakan bir millî mücadele örneği olmuştur. Bu bakımdan Ortaçağ'ın en bariz olaylarından olan Haçlı Seferleri, Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Burada Haçlı Seferlerinin Anadolu coğrafyasında meydana gelen olayları ele alınmak suretiyle konunun Türkiye Selçukluları tarihi açısından bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi tarafından 4-6 Nisan 2019 tarihlerinde düzenlenen "Uluslararası Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri" isimli sempozyumda tarafımdan sunulan bildirinin gözden geçirilip genişletilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye,
ealtan@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4246-7672>.

•

Anahtar Kelimeler

Selçuklular, Haçlılar, Anadolu, Bizans

•

Abstract

While settling into Anatolia, Seljuks had to struggle fiercely not only against Byzantium but also against the Crusaders. The battles between the Crusaders and Seljuks especially from the late eleventh century to the late twelfth century was an example of a national struggle which left deep scars in the Anatolian Turkish history. In this respect, the Crusades, one of the most known events of the Middle Ages, hold a significant place in the history of Anatolia. In this paper, an evaluation of the subject in terms of the history of the Seljuks of Turkey will be made by taking into consideration the events that occurred in Anatolia during the Crusades.

•

Keywords

Seljuks, Crusaders, Anatolia, Byzantium

XI. yüzyıl sonlarında başlayan Haçlı Seferi harekâtı, bu sırada henüz Anadolu'yu yurt edinme sürecinde bulunan Türkler için büyük bir tehlike teşkil etmişti. Selçuklular Anadolu'da kalıcı olabilmek, burayı vatan yapmak için Bizans'ın yanı sıra, Haçlılara karşı da büyük mücadeleler vermek zorunda kalmışlardı.

Selçuklular, 1040 yılında Horasan'da bir devlet kurduktan sonra kısa sürede Bizans ve Fâtımî sınırına kadar tüm Yakınoğu'ya hâkim olmuşlar, ardından da plânlı bir fetih harekâtı çerçevesinde yurt edinmek gayesiyle Bizans hâkimiyetindeki Anadolu topraklarına yönelmişlerdi. XI. yüzyıl ortalarından itibaren Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya girişi, 1025 yılından beri gerileme ve çöküş sürecinde olan Bizans'ı zor durumda bırakmıştı. Çünkü imparatorluk, basit bir yağma ve istilâ hareketi olmayan bu ilerleyişi durduracak askerî güce sahip değildi. 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans'ın mukavemetini kıran Türkler süratle Anadolu'yu fethetmeye başlamış, 15-20 yıl içinde Anadolu'da birkaç Türk devleti birden kurulmuştu.¹ XI. yüzyılın ortalarından itibaren bölgedeki Türk ilerleyişi karşısında çaresiz kalan Bizans, daha 1074 yılında papalık aracılığıyla Avrupa'dan Türklere karşı ücretli asker yardımı istemiş ve bu çağrılar tekrarlanmıştı.

Bu süreçte Bizans imparatorluk merkezinin taht kavgalarıyla çalkalanmasından da faydalanan Türkler, zaman zaman taht iddiacılarıyla işbirliği yaparak kısa zamanda Boğaziçi kıyılarına kadar ilerlemeyi başarmışlardı. 1081 yılına gelindiğinde Bizans, Kilikya'dan Marmara'ya kadar uzanan Anadolu topraklarını kontrolü altına almış olan Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın hâkimiyetini resmen tanımak zorunda kalmıştı. Bununla beraber birkaç yıl sonra Türk dünyasında yaşanan olumsuz gelişmeler Bizans açısından kaçırılmayacak fırsat doğurdu. 1086'da Süleymanşah'ın, 1092'de de Sultan Melikşah'ın ölümü üzerine başlayan iktidar kavgaları Türk dünyası için yıllarca sürecek buhranlı bir dönemin başlangıcı olmuştu. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen İmparator Aleksios Komnenos (1081-1118), Anadolu'da Türklere karşı harekete geçmek için imparatorluğun geleneksel politikasına başvurup Batı'dan ücretli asker yardımı istedi. Fakat bu isteği Avrupa toplumunun menfaati açısından değerlendiren Papa II. Urbanus (1088-1099), ücretli askerler yerine her sınıftan sayısız insanın katıldığı büyük orduları Doğu'ya yönlendirdi. Burada öne çıkan amaç hâlen

¹ Geniş bilgi için bkz.: Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1999; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Ankara 2016; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2018.

Anadolu'yu yurt edinme sürecinde bulunan Türkleri buradan çıkarmak ve bütün Yakındoğu'yu ele geçirmektir. Böylece Birinci Haçlı Seferi (1096-1099) dönemi Anadolu'da Türkler için yeni ve çok sıkıntılı bir dönemin başlangıcı oldu.²

Bu sırada Büyük Selçuklu tahtına çıkan Berkıyaruk (1092-1104), Süleymanşah'ın İsfahan'da göz hapsinde tutulan oğullarını serbest bırakarak Anadolu'ya göndermişti. Böylece babasının ölümünden altı buçuk yıl sonra Kılıç Arslan (1092-1107), sultan unvanını alarak İznik'te tahta çıktığında hâkimiyetindeki arazi oldukça sınırlıydı. Ebu'l-Kasım zamanında Bizans İzmit Körfezi kıyılarıyla beraber birçok şehri Türklerden geri almıştı. İzmir'de Çaka Bey; Sivas, Amasya ve Niksar'da Danişmendliler; Ereğli, Aksaray ve civarında Hasan Bey; Erzincan ve çevresinde Mengüçlüler; Erzurum ve civarında Saltuklular; Elbistan ve Maraş bölgesinde Buldacı Bey; Harput ve civarında ise Çubuk Bey tarafından kurulmuş Türk beylikleri hüküm sürüyordu.³

Sultan Kılıç Arslan, Anadolu'da babasının ölümünden sonra dağılmış olan Türk birliğini yeniden sağlamak ve Bizans'ın eline geçen toprakları geri almak için faaliyet gösterirken, İmparator da Bizans topraklarına yapılan Türk akınlarını önlemek için Bithynia bölgesinde meşgul olduğu sırada Haçlı ordularının öncüleri niteliğinde olan ilk grubun imparatorluk topraklarına girdiği duyuldu. Bunun üzerine İmparator Aleksios, Bithynia bölgesindeki faaliyetlerine son verip derhâl başkente döndü. 1 Ağustos 1096'da Balkanlar üzerinden İstanbul'a ulaşan ilk Haçlı grubu Boğaziçi'nden Anadolu yakasına geçirildikten sonra Yalova yakınlarındaki ordugâha (Kibotos) yerleştirildi. Türklerle Haçlıların ilk karşılaşması İznik yakınlarındaki Drakon Vadisi'nde oldu ve Sultan I. Kılıç Arslan bu kitleyi kolayca imha etti. Aslında keşiş Pierre l'Ermite'in idaresinde Fransız, Alman ve İtalyanlardan oluşan bu ilk Haçlı grubu Türklerle karşı savaşabilecek askerî kabiliyeti olmayan 20.000 kişilik disiplinsiz ve çapulcu bir kitleydi. Genç sultan Haçlı tehlikesini küçümseyerek büyük bir yanılığa düştüğü için bu kolay başarının bedeli Selçuklular için çok ağır oldu.⁴

² Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, 35, İstanbul 1994, s. 65-78. Haçlı Seferleri başladığı sırada Büyük Selçuklu Devleti'nin durumu hakkında bkz: Abdülkerim Özyayın, "I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular'ın İçinde Bulunduğu Siyâsî ve İctimâî Şartların Rolü", *USAD*, 5, Konya 2016, s. 1-18.

³ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 15 vd.; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 86-88.

⁴ Anonim *Gesta Francorum*, İngilizce trc. R. Hill, *The Deeds of the Franks*, Oxford 1979, s. 2-5; Willermus Tyrensis, İngilizce trc. A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, New York 1943, s. 99-110 / Türkçe trc. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (I-VIII. Kitaplar)*, İstanbul 2016, s. 60-69; Anna Komnena, *Alexiad*, İngilizce trc. E. R. A. Sewter, *The Alexiad of Anna Comnena* London

Bu seferin asıl askerî gücünü oluşturan muazzam büyüklükteki ordular ise arkadan gelmekteydi. Asillerin kumandasında olan beş büyük ordu, arka arkaya yola çıktıktan sonra 1096 yılının sonbaharından itibaren İstanbul'da toplanmaya başladı. Liderlerin İstanbul'da imparatora vasallık yemini etmelerinin ardından 1097 ilkbaharında Anadolu yakasına geçirilen ordular Pelakanon'da toplanıp doğruca Selçuklu başkenti İznik'e yöneldiler. İstanbul'dan Anadolu'ya giden yolların kavşak noktasında bulunan şehir, 325 ve 787 yıllarında burada toplanmış olan I. ve VII. Genel Konsiller dolayısıyla Hıristiyanlar açısından dinî bakımından da önemli bir merkezdi. Bizans, 1078 yılından beri Türklerin elinde bulunan İznik'i geri almak için yıllardır mücadele vermekteydi. Anlaşılan bu hareketinin gerçek mahiyetini başlangıçta tam olarak kavrayamamış olan sultan, Haçlıların niteliği ve sayısı hakkında doğru bilgi edinememişti. Zira bu sırada Ermeni Gabriel'in elinde bulunan ve el-Cezîre, Suriye bağlantısı açısından önemli bir mevkide yer alan Malatya'yı kuşatmak için başkentten ayrılmış bulunuyordu. Durumun ciddiyeti kendisine bildirilince derhâl geri döndü, ama bütün çabalarına rağmen şehir önündeki savaşta başarılı olamadı. Neticede İznik altı hafta süren kuşatmadan sonra Haçlı liderlerinin haberi olmadan gizlice yürütülen müzakerelerin ardından Türkler tarafından Bizans birliklerine teslim edildi (6 Mayıs-19 Haziran 1097). Bunu takiben sultan, bütün gücüyle Haçlıların ilerleyişini engellemek için çaba sarf ederken, imparator bu fırsatı değerlendirip batı Anadolu kıyı bölgelerini de ele geçirmek için harekete geçti.⁵

I. Kılıç Arslan ise İznik önündeki savaştan sonra önce Eskişehir, sonra da Danişmendli Beyi Gümüştekin ve Kayseri Beyi Hasan ile birlikte Ereğli yakınlarında Haçlıları durdurmak için büyük gayret sarf etse de bütün çabalarına rağmen bu orduların sayıca üstünlüğü karşısında mağlup oldu. Sultan yol boyunca Haçlıları takip edip aldığı önlemlerle onlara büyük kayıplar verdirdi, ama Anadolu'dan geçip Kayseri Göksun, Maraş üzerinden Antakya önüne ulaşmasına engel olamadı (20 Ekim 1097).⁶

1969, s. 311-313 / Türkçe trc. Bilge Umar, *Alexiad*, İstanbul 1996, s. 300-304; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 15-18.

⁵ *Anonim Gesta*, s. 14-17; Raimundus Aquilers, İngilizce trc. H. Hill-L. Hill, *Raymond d'Aguilers, Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, Philadelphia 1968, s. 25 vd.; Anna Komnena, s. 333 vdd./ Türkçe trc. Umar, s. 325 vdd; Işın Demirkent, "İznik'in Haçlılar tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Haziran 1097)", *I. Uluslararası İznik Sempozyumu* (1-4 Kasım 2000), İznik 2000, s. 121-130; Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, II, 47, İstanbul 2008, s. 80-84.

⁶ Bkz.: Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi. Kuruluş Dönemi (1098-1112)*, Ankara 2018, s. 41-46; Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş", s. 84 vdd.

Bu arada Türklerin elinde bulunan Çukurova (Kilikya) şehirleri Tarsus, Adana, Misis Haçlılar tarafından işgal edildiği gibi Ermenilerin yardımıyla Urfa'da ilk bağımsız Haçlı devleti kurulurken (10 Mart 1098) Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'a bağlı olup onun adına Yağsıyan tarafından idare edilen Antakya da manevî ve stratejik öneminden dolayı göz ardı edilmedi. Ekim 1097'de başlayan ve aylarca süren kuşatma sırasında perişan duruma düşen Haçlılar sonunda Antakya'yı ihanet yoluyla ele geçirip (Haziran 1098) şehirdeki bütün Türkleri katlettiler. İstanbul'da imparatorla yapılmış olan anlaşmaya rağmen Norman reisi Bohemund şehre el koydu. Tıpkı İznik gibi Antakya'yı da Batılı orduların yardımıyla Türklerden geri almayı hayal etmiş olan Bizans ise Antakya'daki hükümlerlik iddiasından asla vazgeçmedi ve bu mesele imparatorluğun doğu politikasında uzun yıllar devam edecek yeni sorunlara yol açtı.⁷

Bizans'ın bu seferden sağladığı yegâne fayda, İznik'in ardından Batı Anadolu'da yeniden hâkimiyet kurma fırsatı elde ederek bir süre için Türk tehdidinden kurtulmak oldu. Gerçekten de Birinci Haçlı Seferi Anadolu Türkleri için ağır sonuçlar doğurdu. İmparator Aleksios, İznik'ten sonra Batı Anadolu kıyı bölgelerini de Türklerden geri almak için derhâl bir donanma ve ordu göndermişti. Böylece Çaka Bey'in oğlunun elinde bulunan Midilli, Sakız, Sisam adaları ile İzmir'i geri alan Bizans kuvvetleri bunu takiben Efes, Sardes, Alaşehir ve Denizli'deki Türk hâkimiyetine de son verdi. Böylece Türkler, Eskişehir, Bolvadin, Akşehir, Denizli, Antalya hattının doğusuna çekilmek zorunda kaldılar. Bu şekilde İç Anadolu yaylasında etrafı sarılı bir kara devleti hâline gelen Selçuklular bir asır denizlerden uzak kaldılar. Böylece bunu takip eden süreçte Orta Anadolu'da kenetlenen Selçuklular burada yavaş yavaş yerleşik düzene geçmeye başlarken, Türkmenler de Bizans sınır boylarında yerleştiler. I. Kılıç Arslan, Konya'yı başkent yapıp gayretle kısa sürede toparlanmaya ve batı sınırlarını korumak için Bizans'a karşı yeniden taarruza geçmeye başladı. Birkaç yıl içinde Türkmen grupları yine Eskişehir Ovası'nda görülürken, Akşehir ve civarı da bir kez daha Selçuklu hâkimiyetine girmişti. Bu arada Avrupa'dan büyüklü küçüklü birçok Haçlı güruhu Anadolu'ya gelmeye devam ediyor, bu gruplarla mücadele de Selçukluları meşgûl ediyordu. 1099 yılında Danimarka kralının oğlu Swen'in idaresinde Anadolu'ya gelen 15.000 kişilik ordu sultan tarafından Akşehir-İlgın arasında imha edilmişti. Öte yandan Birinci Haçlı Seferi sırasında Çukurova'daki Türk hâkimiyetinin son bulması da bölge açısından

⁷ Geniş bilgi için bkz.: Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Ankara 1990, s. 2-40; Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, s. 49-93.

önemli sonuçlar doğurmuştu. Nitekim bu durum, Haçlıları dostça karşılayıp kendilerine her türlü yardımı yapan ve onlarla iş birliği yapmaya hazır olan Ermenilerin, zamanla Toroslardan Çukurova'ya inip burada bir siyasî teşekkül kurmalarına imkân vermişti.⁸ Kilikya'da temelleri atılan bu Ermeni Baronluğu'nun yanı sıra Haçlıların Urfa ve Antakya'da kurmuş oldukları devletler de Türkiye Selçuklularının Güneydoğu politikası ve fetih plânları açısından uzun yıllar engel teşkil etmişti. Bu dönemde Selçukluların yarım asır Orta Anadolu yaylasında sıkışıp kalmaları tabiatıyla ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerinin gecikmesi açısından da olumsuz etki yaratmıştır.⁹

Anadolu'da toparlanma ve tutunma mücadelesinin verildiği bu kritik dönemde, Türkler yeni bir Haçlı dalgasına karşı koymak zorunda kaldılar. Zira 1101 yılında peş peşe gelen üç büyük Haçlı ordusu Anadolu'daki Türk varlığının devamı açısından büyük bir tehdit teşkil etti. Kudüs'ün 15 Temmuz 1099'da I. Haçlı orduları tarafından zaptı birkaç yıl içinde Avrupa'da yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesine yol açmıştı. Doğu'ya yerleşen Latinlerin buradaki hâkimiyetlerinin devamı için bölgeye yeni orduların gönderilmesi gerekiyordu. Böylece 1101 yılında Anadolu'da Türkler için ölüm kalım mücadelesi anlamına gelen bu yeni Haçlı dalgasına Sultan I. Kılıç Arslan'ın liderliğinde (diğer Türk beyleri Gümüştekin, Rıdvan, Belek, Karaca ile birlikte) milli birlik ve beraberlik ruhuyla karşı konuldu. Birinci seferde olduğu gibi Anadolu içinde bağımsız devletler kurmaya niyetlenen, fakat gerilla taktiği ile hırpalanıp güçten düşürülen muazzam büyüklükteki ordular sırasıyla Merzifon, Konya, Ereğli yakınlarında Türkler tarafından imha edildiler. Bu başarı, Haçlı Seferlerinin Anadolu'yu ele geçirme amacını yok eden bir zafer olup Anadolu'daki Türk varlığı açısından da bir dönüm noktasıydı. Zira 1097'deki sefer sırasında büyük bir yıkıma uğrayan Türkler, bu kritik dönemde bir yenilgi daha alsalardı Orta Anadolu'yu da terk etmek durumunda kalabilir, hatta ilerleyen dönemde Anadolu'da Türk varlığından söz etmek bile mümkün olmayabilirdi. Öte yandan Batı dünyası bu başarısızlığın suçunu Bizans'a yükleyince iki taraf arasında var olan nefret ve

⁸ Anna Komnena, Umar, s. 336-339; Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 32 vd. 1198 yılında krallık unvanı alacak olan Kilikya Ermeni Baronluğu'nun kuruluşu hakkında geniş bilgi için bkz.: Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2019, s.111-117.

⁹ Bu konuda bkz.: Gülay Ö. Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12, İstanbul 2002, s. 79-113.

güvensizlik daha da artmış, Bizans'ın Anadolu'yu Türklerden geri almak hususunda Haçlılardan fayda sağlayamayacağı artık açıkça belli olmuştu.¹⁰

1101 yılındaki Anadolu savunmasında Selçuklular ve Danişmendliler işbirliği yapmış olsalar da zaferin ardından iki taraf arasındaki rekabet tekrar su yüzüne çıktı. Sultan I. Kılıç Arslan topraklarını Haçlı tehlikesinden kurtardıktan sonra Bizans imparatoruyla anlaşma yapıp ülkesinin doğusundaki gelişmelerle ilgilenmeye başladı. Sultan, Antakya Prinkepsi Bohemund'un Ağustos 1100'den beri Niksar'da Danişmendlilerin elinde esir tutulmasından istifade ederek Antakya üzerine sefere hazırlanmış, Maraş yakınlarına kadar gelerek Halep Selçuklu Meliki Rıdvan'dan da bu konuda yardım istemişti. I. Kılıç Arslan Antakya'yı fethetmesi durumunda rakiplerine karşı ciddi bir üstünlük sağlayacak, siyasî olarak önünde duran büyük bir engeli ortadan kaldırmış olacaktı. Ancak Danişmendli Beyi Gümüştekin'in bu sırada Bohemund'u serbest bırakması onun bütün plânlarını bozdu. Seferi yarıda kesen sultan geri dönüp cezalandırmak üzere Danişmendliler üzerine yürüdü ve yapılan savaşta Gümüştekin'in ordusunu yenilgiye uğrattı.¹¹

Bunu takiben, Urfa ve Antakya'daki Haçlı devletleri sınırlarını doğuya doğru genişleme gayreti içine girmişlerdi. Ancak, Mardin Emîri Artuklu Sökmen ve Musul Valisi Çökürmüş, 1104 yılında Harran önünde Haçlıları kesin bir yenilgiye uğratarak bu girişimlerine büyük bir darbe indirdiler. Üstelik Urfa Kontu Baudouin du Bourg ve kuzeni Tell-Bâşir Senyörü Joscelin de Courtenay Türklere esir düştüler. Ancak savaştan sonra iki Türk beyinin arası açılınca bu başarılarından gereği gibi faydalanamayan Türkler, bu tarihte Urfa'yı geri alma fırsatını kaçırmış oldular. Çökürmüş, kendi kuvvetleriyle önce 19 Mayıs-2 Haziran 1104'te, sonra da 1105 yılında Urfa'yı iki kez kuşattıysa da başarılı olamadı. Bunu takiben doğuda görünen Sultan I. Kılıç Arslan Haçlılardan Maraş'ı, Danişmendlilerin elinden de Malatya'yı (Eylül 1105) aldıktan sonra Urfa önüne gelip şehri kuşatma altına aldı (1106); ancak onun kuşatması da sonuçsuz kaldı.¹² Doğu'da yerleşen Haçlılara karşı 1110 yılından itibaren Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın (1105-1118) emriyle başlatılan cihat hareketi sırasında kısmî başarılar elde edilse de bu süreçte bazı Müslüman emîrlere, beyler

¹⁰ Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 17-56.

¹¹ Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 49 vd.; Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, s. 112-114.

¹² Demirkent, *Urfa*, s. 87-111; Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, s. 115-119.

ile Haçlı liderleri arasında siyasî çıkarlara dayalı askerî ittifaklar kurulması mücadeleyi sekteye uğrattı.¹³

1146 yılında Haçlı orduları Doğu'ya karşı tekrar harekete geçtiğinde Anadolu'da bu kez Sultan I. Mesûd (1116-1155), saldırılara karşı koydu. 1101 yenilgisi Avrupa'da Haçlı Seferine duyulan ilgiyi azaltırken Doğu'ya yarım asır kadar bir Haçlı girişimi söz konusu olmamıştı. Ancak 1144 yılında Urfa'nın Türkler tarafında yeniden fethi Avrupa'da sönmüş olan Haçlı Seferi heyecanını yeniden uyandırdı. Birinci Haçlı Seferi'nin sonuçlarını koruyabilmek için Doğu'ya yeni bir sefer düzenlemek gerekiyordu. 1145 yılı sonunda Papa III. Eugenius'un (1145-1153) yaptığı çağrıya uyarak Fransa Kralı VII. Louis (1137-1180) ve Alman Kralı III. Konrad (1138-1152) haç kabul ettiler. Böylece İkinci Haçlı Seferi sırasında Anadolu bir kez daha Haçlılar ile Türkler arasında büyük mücadelelere sahne oldu. Bu sırada Sultan I. Mesûd, Sivas'tan Ceyhan'a Eskişehir'den Toroslara kadar hâkimiyet sahasını genişletmiş ve Anadolu'nun üstün gücü hâline gelmişti. Türk akınları Menderes Ovası'na Ege kıyılarına kadar uzanıyordu. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesûd ülkesini Batılı orduların işğaline karşı korumak için gerekli her tedbiri aldı. Sultan önce Macaristan üzerinden İstanbul'a gelen ve Bizans İmparatoru Manuel (1143-1180) tarafından karşı sahile Kadıköy'e geçirilen Alman Haçlı ordusunu Dorylaion yakınlarında ağır bir yenilgiye uğrattı (26 Ekim 1147) bu ordunun Anadolu'yu geçme teşebbüsünü sonuçsuz bıraktı.

Almanların ardından Anadolu'ya gelen Fransız Haçlı ordusu bu kez Bizans'a ait kıyı yolunu takip ederek güneye inmeye çalışsa da Bizans arazisinde de Efes yakınındaki vadiden itibaren Türkler tarafından takip edilip ağır kayıplara uğramaktan kurtulamadı. Sonunda Fransızlar Honaz Dağı'ndaki Kazıkbeli Geçidi'nde Türklerin kurmuş olduğu pusuya düşerek büyük bir felâkete uğradılar (7 Ocak 1148). 40 kişilik maiyetini kaybeden kral bile canını zor kurtardı. Kral VII. Louis, bu sebeple iki tarafın işbirliği içinde olduğunu düşünerek İmparator Manuel'i ihanetle suçladı. Aslında bu dönemde Bizans'ın bölgedeki kontrolü gittikçe azalmış, Birinci Haçlı Seferi sırasında İç Anadolu'ya çekilen Selçukluların faaliyet sahası bu süreçte oldukça genişlemişti. İkinci Haçlı Seferi'nin başlamasından önce de Selçuklular Menderes bölgesine kadar uzanan

¹³ Bkz.: Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Ankara 1990; Ebru Altan, "Selçuklu Haçlı İlişkileri", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 10: Selçuklular, İstanbul 2018, s. 306-310. Müslüman-Haçlı siyasî ittifakları hakkında bkz.: Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008.

akınlar düzenliyor ve Bizans buna engel olamıyordu. İmparator Manuel, Haçlıların şimdi Bizans topraklarında Türklerden darbe yemesi durumunda kendini suçlayacaklarını bildiği için kralı önceden uyarılmış, ama Fransa Kralı yapılan ikazlara itibar etmemiştir.¹⁴

Anadolu'da art arda yaşanan hezimetlerin sonrasında İkinci Haçlı Seferi Dımaşk şehri önünde başarısızlıkla sonuçlandı. Bu durum Batı'dan beklediği yardımı alamayan Doğu'daki Haçlılar açısından âdeta sonun başlangıcı oldu. Haçlı devletlerinin doğusundaki Müslümanlar Halep Atabegi Nureddin Mahmud b. Zengi'nin (1146-1174) bayrağı altında toplanınca Latin Doğu'da çöküş hız kazandı.¹⁵ Nihayet 1171-1193 yıllarında Mısır-Suriye'de hüküm süren Salâhaddîn Eyyûbî, 2 Ekim 1187'de Kudüs'ü fethederek burada 88 yıldır devam eden Haçlı hâkimiyetine son verdi. Bunun üzerine düzenlenen ve Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192) olarak adlandırılan sefer sırasında Haçlı orduları son kez Selçuklu topraklarına girdiler. Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa (1152-1190) bu sefere katılan İngiltere ve Fransa krallarının aksine Anadolu üzerinden Doğu'ya ulaşmaya çalışmıştı. Bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî birliği bozulmuş olup metbû hükümdar sıfatıyla Konya'da oturan II. Kılıç Arslan (1155-1192), fiilen iktidara sahip değildi. Artık ihtiyarlanmış olduğu için 1185 yılında ülkesini 11 oğlu arasında paylaşırmasından birkaç yıl sonra şehzadeler arasında taht kavgaları başlamıştı. Sultan 1189 yılından itibaren Konya'da Sivas ve Aksaray Meliki oğlu Kutbeddin Melikşah'ın tahakkümü altına girmişti.¹⁶

Bu koşullarda Selçuklular, bir yandan bu muazzam orduya karşı açıkça bir savaşa girmeye çekiniyor, diğer yandan da onların Anadolu'dan rahatça geçmesine de göz yummak istemiyorlardı. Böylece 1189'da Macaristan üzerinden Bizans topraklarına girip Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçerek Balıkesir-Alaşehir yoluyla güneye doğru ilerleyen Alman ordusu, Bizans'ın sınır şehri Denizli'den (Laodikeia) sonra Selçuklu topraklarına yöneldi. Friedrich Barbarossa ile II. Kılıç Arslan ile arasında 1171 yılından beri bir dostluk söz konusuydu.¹⁷ Barbarossa, son iki yıl içinde sultana birkaç kez elçi göndererek niyetinin Anadolu'dan geçip Kudüs'e gitmek olduğunu belirtmişti. Fakat Almanlar arzu

¹⁴ Bkz.: Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.

¹⁵ Ebru Altan, "Haçlılara Karşı Mücadelenin Önde Gelen Liderlerinden Nüreddin Mahmud b. Zengi (1146-1174)", *Prof. Dr. Abdülkadir Donuk Armağanı*, İstanbul 2017, s. 225-244.

¹⁶ Abdülhaluk Çay, *II. Kılıç Arslan*, İstanbul 1987.

¹⁷ Rakibi Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un düşmanını dost sayan Barbarossa, birkaç yıldır II. Kılıç Arslan ile temas hâlindeydi. Her ikisi de cihanşümul tek imparatorluk iddiasında bulunan iki imparator, İtalya'da hâkimiyet mücadelesine girişmişlerdi.

ettikleri gibi Selçuklu ülkesinde rahatça geçemediler; sultanın oğullarının kumandasındaki Selçuklu ordusu Türkmenlerle birlikte Denizli'den Toroslara kadar yol boyunca Almanları takip etti. Türklerin uyguladığı savaş taktiği yüzünden Anadolu'da açlık, susuzluk ve sürekli Türk hücumları Alman ordusunda oldukça ağır kayıplara yol açtı. Bu sırada kıtlık öylesine dayanılmaz boyutlara ulaşmıştı ki kimileri de çaresiz Türklere sığınarak dinlerini bile değiştiriyordu. Akşehir yakınında sultanın oğulları Gıyaseddin Keyhüsrev ile Kudbeddin Melikşah'ın kumandasında olup Türkmenlerin de yer aldığı Selçuklu birliklerine karşı savaşıyan Haçlılar, elde ettikleri galibiyetin ardından boşaltılmış olan Akşehir'i ateşe verip (1 Mayıs 1190) Konya'ya doğru ilerlediler. Konya önünde sultanın oğlu Kutbeddin Melikşah ile Haçlı ordusu arasındaki şiddetli bir çatışmanın ardından imparator, 18 Mayıs'ta şehre zorla girmeyi başardı. Haçlılar ihtiyaçları karşılandıktan sonra 23 Mayıs'ta şehirden ayrıldılar. Ancak, imparatorun Silifke Çayı'nı geçerken boğulması üzerine Alman ordusu dağıldı (10 Haziran 1190). Bu sefer, Haçlıların Selçuklu topraklarından son kez geçişi oldu. Sonraki yıllarda Haçlılarla mücadele hep sınır boylarında yürütüldü.¹⁸

Kudüs'ü geri almak için düzenlenen Haçlı Seferi hedefine ulaşamamıştı. Ama bu sefere katılan İngiltere Kralı I. Richard (1189-1199) ve Fransa Kralı II. Philippe'in (1180-1223) yardımıyla Akkâ'nın ele geçirilmesi (1191) krallığın 100 yıl daha devamını sağladı. Ayrıca bu sırada Kıbrıs'ın zaptı da Hristiyanlar açısından oldukça önemli bir kazançtı. Kıbrıs bundan sonraki yıllarda hem Haçlılar için önemli bir üs hem de kendi başına bir krallık olarak daha da önem kazandı. Üçüncü Haçlı Seferi'nden kısa bir süre sonra Salâhaddin Eyyûbî'nin ölümü üzerine (4 Mart 1193) İslâm birliğinin parçalanması ve Eyyûbîler arasındaki kavgalar, Haçlıların işine yaradı ve yeniden toparlanmalarına imkân sağladı.¹⁹

Neticede Türk ve İslâm dünyası Doğu Akdeniz kıyı bölgelerine yerleşen Haçlıları bu topraklardan çıkarabilmek için XIII. yüzyıl sonlarına kadar daha uzun yıllar boyunca mücadele etmek zorunda kaldı. Ama Anadolu Türkleri, her

¹⁸ Ansbert, İngilizce trc. G. A. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa. The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Farnham 2010, s. 97-116; Niketas, Türkçe trc. Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, İstanbul 2006, s. 222-230; İbnü'l-Esîr, Türkçe trc. Abdülkerim Özeydin, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, XII, İstanbul 1987, s. 47 vd.; Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Selçuklu Topraklarına Son Girişi: İmparator Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi (1189-1192)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 68, İstanbul 2018, s. 15-30.

¹⁹ Geniş bilgi için bkz.: Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Türkçe trc. Fikret Işıltan, III, Ankara 1992.

şeye rağmen henüz XII. yüzyıl bitmeden Haçlı istilâsından kurtulmuş ve bu coğrafyaya köklü bir şekilde bulunuyordu. Batı dünyası XI. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'dan "*Türkiye*"²⁰ diye bahsederek bölgenin artık Türk yurdu olduğunu idrak etse de Bizans, Anadolu'yu Türklerden geri alma niyetini 1176 yılına kadar muhafaza etti.

Bununla beraber Bizans'ın parçalanmasına yol açan son darbe beklenildiği gibi Selçuklular tarafından değil, bir zamanlar imparatorun Türklere karşı yardım istediği Batılılar tarafından indirildi. Böylece Haçlı Seferleri yüzünden Orta Anadolu yaylasında bir kara devleti hâline gelmiş olan Selçuklular, bir asır sonra yine bir Haçlı Seferi sayesinde tekrar kıyılara ulaşma imkânı bularak bu tecritten kurtulmayı başardılar. Nitekim 1198'de papa seçilen ve Doğu'ya yeni bir sefer düzenlemeyi görev sayan III. Innocentius (1198-1216) tarafından plânlanan Dördüncü Haçlı Seferi (1203-1204), Venedik'in yönlendirmesiyle Mısır yerine Bizans'ı hedef alınca 13 Nisan 1204'de İstanbul'un Latinler tarafından zaptı üzerine Bizans İmparatorluğu parçalandı. Latinler, 900 yıl boyunca Hıristiyanlığın merkezi olan şehri hunharca yağmaladılar. İstanbul'da Lâtin İmparatorluğu adıyla 57 yıl (1204-1261) sürecek bir hâkimiyet tesis edildi. Haçlılar Selânik, Yunanistan ve Pelopones'de de devletler kurdular. Bizans Devleti parçalanırken biri Epiros'ta diğeri İznik'te olmak üzere Bizans'ın uzantısı olan iki devlet ortaya çıktı. Bu sıralarda bir başka Bizans Devleti de Trabzon'da kurulmuştu. Her ne kadar sürgündeki İznik-Bizans devleti 57 yıl sonra İstanbul'u Haçlılardan geri almayı başardıysa da, bundan sonraki 200 yıllık dönemde Bizans artık zayıf bir devlet olarak varlığını sürdürebildi.

Bu sefer sırasında Anadolu'daki Selçuklular ile Latinler arasında herhangi bir çarpışma söz konusu olmadığı gibi İstanbul'da kurulan Haçlı Devleti de Selçuklular için doğrudan bir tehdit oluşturmadı. İznik'teki yeni Bizans tesisi Latinlerle Selçuklular arasında bir tampon devlet vazifesi gördü. İznik ile Trabzon Bizans Devletleri arasındaki rekabet de Türkler tarafından değerlendirildi. Bu dönemde merkezi İznik olan Bizans İmparatorluğu doğu sınırını Türklere karşı başarıyla savununca bu engel karşısında Türklerin batıya doğru ilerleyişi bir kez daha kesintiye uğradı. Ancak Bizans'ın dağılması üzerine ortaya çıkan koşullar Selçukluların bölgedeki hâkimiyetinin güçlenmesi hususunda fayda sağladı. Selçuklular bu dönemde bölgede ticaretin gelişmesini sağlayacak sefer ve fetih politikaları sayesinde sınırlarını genişletme imkânı buldular. İznik'teki Bizanslılar, öncelikli olarak İstanbul'u geri almak için

²⁰ Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, nşr. ve İngilizce trc. V. G. Berry, New York 1948, s. 86-87.

Latinlere karşı çaba sarf etmekte olduğundan Selçuklular açısından batı cephesinde ciddi bir tehlike söz konusu değildi. Bundan dolayı Selçuklular, Anadolu'dan geçen uluslararası ticaret yollarının önemini göz önünde bulundurup bu ticarete söz sahibi olabilmek için özellikle Karadeniz ve Akdeniz'de ihtiyaç duyulan limanlara ulaştılar. Antalya (1207, 1216) ve Sinop'un (1214) fethiyle Türkiye Selçuklu Devleti kuzeyde ve güneyde doğal sınırlara ulaşmış oluyordular.²¹

Netice itibariyle Türkler Anadolu'yu yurt edinme sürecinde karşılaşılan Haçlı tehlikesi yüzünden başlangıçta ciddi kayıplara uğramış olsalar da kendileri için çok daha ağır sonuçlar doğurabilecek olan bu badireyi atlattırmayı başarmışlardır. Söz konusu buhranlı dönemde, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan (1092-1107) ve oğlu Sultan I. Mesud (1116-1155) gerek Haçlılar gerekse Bizans'a karşı kazandıkları başarılarla Türklerin Orta Anadolu'da tutunmalarını sağlamışlardır. Haçlı Seferi hareketinin gerçek mahiyetini kavradıktan sonra birlik beraberlik içinde bu ordulara karşı başarıyla mücadele ederek Anadolu'nun Türkiye olmasını sağlamışlardır. Selçuklular, XIII. yüzyıl başlarında ise yine bir Haçlı Seferinin yarattığı fırsat sayesinde Bizans'ın içine düştüğü durumu değerlendirerek kara devleti olmaktan kurtulmuş ve durumlarını daha sağlamlaştırmışlardır.

²¹ Ebru Altan, "Dördüncü Haçlı Seferi'nden Sonra Anadolu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Işın Demirkent Hatıra Sayısı, 42, İstanbul 2007, s. 65-74.

KAYNAKÇA

- Altan, Ebru, "Haçlılara Karşı Mücadelenin Önde Gelen Liderlerinden Nüreddin Mahmud b. Zengî (1146-1174)", *Prof. Dr. Abdülkadir Donuk Armağanı*, İstanbul 2017, s. 225-244.
- Altan, Ebru, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Ali İhsan Gencer Hatıra Sayısı, II, 47 (2008), s. 75-104.
- Altan, Ebru, "Dördüncü Haçlı Seferi'nden Sonra Anadolu/Anatolia after the Fourth Crusade", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Işın Demirkent Hatıra Sayısı, 42, İstanbul 2007, s. 65-74, 75-84.
- Altan, Ebru, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Selçuklu Topraklarına Son Girişi: İmparator Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi (1189-1192)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 68, İstanbul 2018, s. 15-30.
- Altan, Ebru, "Selçuklu Haçlı İlişkileri", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, 10: *Selçuklular*, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 291-316.
- Altan, Ebru, *Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi. Kuruluş Dönemi (1098-1112)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Anna Komnena, *Alexiad*, trc. E. R. A. Sewter, *The Alexiad of Anna Comnena* London 1969/Türkçe trc. Bilge Umar, *Anna Komnena. Alexiad*, İstanbul 1996.
- Anonim Gesta Francorum*, İngilizce trc. R. Hill, *The Deeds of the Franks*, Oxford 1979.
- Ansbert, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, İngilizce trc. G. A. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa. The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Farnham 2010.
- Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- Bezer, Gülay Öğün, "Türkiye Selçuklularının Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12, İstanbul 2002, s. 79-113.
- Çay, Abdulhaluk, *II. Kılıç Arslan*, İstanbul 1987.
- Demirkent, Işın, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 17-56.
- Demirkent, Işın, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, 35, İstanbul 1994, s. 65-78.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997.
- Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019.
- Gesta Francorum*, nşr. ve İngilizce trc. R. Hill, *The Deeds of the Franks and the Other Pilgrims to Jerusalem*, Oxford 1979.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, Türkçe trc. Abdülkerim Özaydın, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, XII, İstanbul 1987.

- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- Koca, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Ankara 2016.
- Niketas Khoniates'in *Historia'sı* (1180-1195), Türkçe trc. I. Demirkent, yayına haz. F. Başar-B. Demiriş, İstanbul 2006.
- Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem: The Journey of Louis VII to the East*, nşr. ve İngilizce trc. V. G. Berry, New York 1948.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu-Ankara 1990.
- Özaydın, Abdülkerim, "I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular'ın İçinde Bulunduğu Siyâsî ve İçtimâî Şartların Rolü", *USAD*, 5, Konya 2016, s. 1-18.
- Raimundus Aquilers, İngilizce trc. H. Hill - L. Hill, *Raymond d'Aguilers, Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, Philadelphia 1968.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1999.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008.
- Willermus Tyrensis, İngilizce trc. E. A. Babcock - A. C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, New York 1943, s. 99-110 / Türkçe trc. E. Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (I-VIII. Kitaplar)*, İstanbul 2016.

